

[1] Slovník českých filosofů. Brno 1998.

PhDr. Karol Kollár, CSc.

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19

813 64 Bratislava

SR

DILEMA EUROPEIZMU A NÁRODNEJ SEBAIDENTITY

B. L. GUBMAN: Rossija i Jevropa v filosofii ruskoj istorii (Rusko a Európa vo filozofii ruských dejín). Tver, Tverskoj gosudarstvennyj universitet 1997, 111 s.

Vzťah Ruska a Európy bol vždy stredobodom pozornosti mysliteľov zaoberajúcich sa interpretáciou ruských dejín. V období gorbačovovskej prestavby, no najmä po rozpade ZSSR staré spory o osudoch Ruska a Európy vzbĺkli s novou intenzitou. Ukázala sa ostrá polarizácia dvoch hlavných táborov: západniarov, usilujúcich o urýchlenú europeizáciu Ruska, a horlivých obhajcov neopakovateľnej národnej svojbytnosti. O sprítomnenie tejto témy, ktorá sa ostatne v rozličných modifikáciách živo pertraktuje aj na Slovensku, sa pokúsil B. L. Gubman. V siedmich kapitolách načrtol základné typy prístupu vzťahu Ruska a Európy vo filozofii ruských dejín 19. a 20. storočia. Filozoficko-historická reflexia nastolenej témy sa v knihe prezentuje cez najvýraznejšie mysliteľské postavy, Čaadajevom počnúc a Solženicynom končiac.

Debaty, stimulované hľadaním národnej svojbytnosti v období po reformách Petra Veľkého, vyústili v 19. storočí do binárnych opozícií: individualizmus - kolektívizmus, demokracia - imperiálna samovláda, egalitárstvo - hierarchia spoločenského života, progresivizmus - tradicionalizmus atď. V rámci filozoficko-historických koncepcií inklinujúcich v tomto období k europeizačnej paradigme autor analyzuje tvorbu popredných západniarov a národníkov. Ďalej ukazuje, že hľadanie národnej svojbytnosti Ruska, na ktoré apelovali slaviofili a počevníci, sa následne markantne prezentovalo v panslavizme (N. Danilevskij) a byzantinizme (K. Leontiev). Osobitnú pozornosť autor venuje dvom univerzalistickým programom. Prvým bol kresťanský univerzalizmus P. J. Čaadajeva, ktorý považoval národnú svojbytnosť a nevyhnutné osvojenie všetkých skúseností západoeurópskej civilizácie za dva rovnako dôležité predpoklady možného rozkvetu Ruska. Základom univerzalistického programu V. S. Soloviova bola zasa jeho filozofia všejednoty, zásadne odmietajúca národný izolacionizmus a dôsledne presadzujúca myšlienky ekumenizmu.

Za pokračovateľa tejto línie vo filozofii ruských dejín autor považuje N. A. Berďajeva. Bližšie si všíma jeho chápanie obsahu ruskej idey, ktorej živnou pôdou bol eschatologický mýtus. Výnimočné postavenie Ruska medzi východnou a západnou civilizáciou Berďajev vysvetľoval dualizmom ruskej duše, protichodným videním

spoločenského života a dejín, ako aj národným mesianizmom. Berďajevova kritika historických skúseností Ruska a jeho hľadanie možností pripojiť sa k európskej kultúrnej tradícii sa niesli v znamení syntézy kresťanstva a humanizmu. Podľa názoru B. Gubmana Berďajevova protirečivá kritika europeizmu sa uskutočňovala v spojení so západným kresťanským modernizmom. Europeizáciu Ruska pokladal za smutnú nevyhnutnosť, ktorej negatívne civilizačné dôsledky môže zmierniť kresťanský socializmus.

Za najprenikavejšieho analytika ruskej histórie v 20. storočí Gubman považuje G. P. Fedotova. Ukazuje, že v jeho koncepcii europeizmus a univerzalizmus boli neoddeliteľne späté a reflektované najmä v humanistickej dimenzii, a to z hľadiska slobody vydobytej človekom. Podľa názoru autora Fedotov dokonale vystihol, že európska sloboda sa na ruskej pôde ujme len v národnom rúchu a iba vtedy, keď racionálne štandardy životnej praxe a hodnoty Západu preniknú nielen do privilegovaných elitných vrstiev, ale aj medzi pospolitý ľud. Hľadanie sebaidentity Ruska je podľa Fedotova dynamický proces, predpokladajúci v rôznych obdobiach rozdielny postoj k prvkom kultúrnej tradície Východu a Západu. Fedotovovu víziu kresťanského socializmu považuje B. Gubman - v zhode s mnohými bádateľmi - za utópiu. Oprávnené ale vyzdvihuje jeho zásadnú a solídne argumentovanú kritiku totalitarizmu a stalinokracie (Fedotovov termín), ako aj profetickú predpoveď budúceho rozpadu sovietskeho impéria.

V radikálnej opozícii k europeizmu stojí eurázijstvo, ktorého politický program hlása národný izolacionizmus a imperiálny mocenský model. V postkomunistickom období "duch eurázijstva ožil v prácach stúpencov rozličných ideových tendencií orientovaných proti europeizácii a stal sa základom ich zjednotenia" (s. 65), preto sa B. Gubman v nasledujúcej kapitole sústredil na dôkladnú analýzu tejto doktríny, a to od jej zrodu začiatkom 20-tých rokov v prostredí ruskej emigrácie. Autor presne vystihol, že tento smer v ruskom myslení je pozoruhodný najmä okruhom nastolených problémov, zameraných na explikáciu špecifika kultúrno-historického vývinu Ruska. Prvoradú pozornosť venoval najvplyvnejšiemu reprezentantovi eurázijstva, významnému exilovému filozofovi histórie a politiky L. P. Karsavinovi, najmä analýze jeho tézy o radikálnej opozícii (odvekej polarite) Európy a Ruska. Autorova analýza jednoznačne ukázala, že v Karsavinovej teoretickej koncepcii dominuje duch autoritárstva, až totalitarizmu.

Významnú hodnotovú orientáciu statočne prezentoval v 60-tých rokoch A. D. Sacharov. Otázku vzťahu Ruska a Európy interpretoval vo svetle planetárneho myslenia, na pozadí svojich kozmologických názorov. "Mier, pokrok, práva človeka" - to bol pátos jeho prednášky, ktorú predniesol pri príležitosti prevzatia Nobelovej ceny. Gubman venuje humanistickej koncepcii A. D. Sacharova samostatnú (piatu) kapitolu, v ktorej pertraktuje najmä jeho teóriu konvergencie kapitalizmu a socializmu. Vyzdvihuje aj jeho celoživotný zápas proti potlačovaniu intelektuálnej slobody, ktorej prvým predpokladom je podľa Sacharova demytologizácia vedomia a odhaľovanie jeho lživých fantómov.

Pre pochopenie skúmaného problému je nepochybne relevantná konfrontácia Sacharovej a Solženicynovej ideovej paradigmy, vyúsťujúca do politických debát o osude sveta a o poslaní Ruska. Gubman plasticky vykresľuje modifikáciu filozoficko-historických názorov (i akcentov) A. I. Solženicyna v prelomových obdobiach jeho života a zaujíma k nim vlastné vyhranené stanovisko. Celkovo ho hodnotí ako

umierneného konzervatívneho tradicionalistu, ktorý podľa autorovho názoru "vyslovuje dnes veľmi zaujímavé myšlienky o syntéze západných skúseností a národných základov i o dôležitosti hľadania vlastného programu vývinu Ruska" (s. 96). Gubman vecne analyzuje Solženicynovu kritiku postmoderného relativizmu, odhaľuje meritum jeho polemiky s teóriou Berďajeva, podľa ktorej komunizmus má špecifické národné črty, vyzdvihuje demaskujúci pátos Solženicynovej publicistiky, jeho intelektuálne a mravné krédo ("Nežiť v iži"), neochvejnú vieru v obrodenie ruského národného povedomia, ale aj jeho programové zdôvodňovanie "demokracie malých priestorov".

Pre nášho čitateľa bude zvlášť podnetná záverečná kapitola knihy, v ktorej autor charakterizuje niektoré smery novoeurázijstva. V závislosti od ideovej a politickej orientácie jeho predstaviteľov rozlišuje tzv. akademické krídlo, vyjadrujúce v rôznej forme pochybnosti o možnosti víťazstva liberálneho projektu na ruskej pôde, ďalej nacionálny boľševizmus vo verzii G. Žiuganova a nacionalisticko-veľmocenskú platformu tretej cesty (V. Žirinovskij a autorský kolektív časopisu *Elementy* na čele s jeho šéfredaktorom A. Duginom). Škoda len, že istá fragmentárnosť výkladu (vzhľadom na rozsah knihy pochopiteľná) čitateľovi neumožňuje získať viac informácií o novoeurázijskom syndróme v súčasnom ruskom myslení. Upozorním preto aspoň stručne na niektoré výsledatívne myšlienky prezentované v tejto kapitole:

- Hodnotové orientácie, ktoré dnes hlása novoeurázijstvo, implicitne vždy existovali v sovietskej ideológii a v masovom vedomí.

- Rast popularity novoeurázijského nazerania na dejiny stimuluje aj pozícia západných krajín vo vzťahu k Rusku.

- "Jednoduchá dekonštrukcia jadra novoeurázijskej mytológie a na nej založených ideologických schém sotva postačí. Novoeurázijstvo načrtáva dôležitú problémovú oblasť: Rusko skutočne zjednocuje na svojom nedozornom priestranstve rozličné národy a črty kultúr Európy a Ázie. Nie je až také jednoduché vymazať z vedomia ľudí oddanosť veľmocenskému princípu, autoritárstvo, uctievanie hierarchie mocenskej pyramídy, negatívny postoj k individualizmu, ale je celkom možné, že sa objavia aj nové hodnotové orientácie." (s. 108).

Knihy B. L. Gubmana prináša vecné analýzy, jasné stanoviská, fundované hodnotenia aj aktuálne myšlienkové poslanstvo. Za pozitívum považujem napokon to, že autor uprednostnil informačný a explanačný rámec výkladu pred explicitnou konfrontáciou vlastnej filozoficko-historickej optiky s odlišnými prístupmi i riešeniami.

Raisa Kopsová

PhDr. Raisa Kopsová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR